

УДК: 339.564

*Кальченко С. В., д.е.н., доцент,
Кукіна Н. В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті обґрунтовано теоретичні та методичні засади розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва. Автори дослідили наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал». Обґрунтовано необхідність оптимізації теоретичного та методичного забезпечення оцінки експортного потенціалу суб'єктів малого аграрного виробництва.

Ключові слова: експортний потенціал, селянські домогосподарства, внутрішній експорт, зовнішній експорт.

JEL code classification: E29, F47, O11

*Kalchenko S. V.
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Kukina N. V.
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Economics Department
Tavria State Agrotechnological University*

THE THEORETICAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF PEASANT HOUSEHOLDS

Abstract. The article considers theoretical basis for the development of the export potential of the peasant households. The authors examined the scientific approaches to the definition of "export potential". The present state and the trends in the development of peasant households. The article notes the complex nature of the export potential of peasant households, points to the complex factors contributing to its development. The necessity of commodity directions of development of the peasant household as a condition of functioning in agricultural entrepreneurship. Analyzed the problems of the commodity of the evolution of the peasant households. The authors point to the feasibility of providing incentives to production activities of the peasant households, export-oriented. The article notes the low level of economic activity of peasant households in the export direction. The necessity of optimizing the theoretical and methodological support system for the assessment of the export potential of subjects of small agrarian production. The proposed use of the terms "domestic exports" and "foreign export". Internal export provides the implementation produced by the peasants of the product outside its administrative place of residence. Foreign export is the process of implementation by farmers of their products to foreign consumers. The authors provide examples of internal export among the peasant households. The article identifies the main reasons deterring the transformation of domestic exports of farm households to external exports. The necessity of the system approach in the development of peasant households in the direction of their orientation to the domestic and foreign exports.

Key words: export potential, peasant households, domestic exports, foreign exports.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування вітчизняного аграрного сектору суттєво зросла роль селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва та невід'ємної складової

соціально-економічних відносин у системі сільських територій. Питома вага даної групи аграріїв у загальній структурі сільськогосподарської продукції (від 45 до 95% по різних галузевих напрямках) до-

зволяє розглядати селянські домогосподарства не тільки як спосіб самозайнятості сільського населення, а й як потенційних учасників експортних операцій з реалізації сільськогосподарської сировини. Водночас необхідно зазначити, що в сучасних умовах значний відсоток виробленої продукції використовується селянами для задоволення власних продовольчих потреб, що, в свою чергу, стає на заваді їх подальшого розвитку як конкурентоспроможної господарської одиниці. Зазначені обставини обумовлюють актуальність питання забезпечення оптимального використання експортного потенціалу селянських домогосподарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного розвитку дрібнотоварного сектору вітчизняного аграрного виробництва знайшли своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Й. Малика, П.Т. Саблука, Т.І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення теоретико-методологічні аспекти оцінки експортного потенціалу селянських домогосподарств, виходячи з їх соціально-економічної природи та враховуючи необхідність більш активного переходу на товарні принципи здійснення виробничої діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методичних засад розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств як суб'єктів аграрного виробництва для забезпечення їх виробничо-господарської діяльності на принципах конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Термін «селянське домогосподарство» поєднує мікроекономічну специфіку домогосподарств із селянським способом господарювання, який не є тотожним сільськогосподарському виробництву.

Ознаками селянського домогосподарства є:

- індивідуальна (сімейна) власність на засоби виробництва та вироблений продукт;
- мінімальне використання найманої праці;
- дрібнотоварний характер виробництва;

та;

- переважне використання власних засобів виробництва;
- трудоспоживчий баланс як мотиваційна основа господарської діяльності.

На нашу думку, селянські домогосподарства є найбільш прийнятною формою виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки їх діяльність не тільки спрямована на задоволення продовольчих потреб населення, але й сприяє збереженню вітчизняного села як соціально-економічного утворення. В сучасних умовах зберігається ситуація, коли певна частка міських жителів активно займається виробництвом сільськогосподарської продукції як з метою покращення рівня доходів, так і бажаючи забезпечити себе натуральними продуктами. Цілком імовірно, що представники цього прошарку з часом значною мірою впливатимуть на загальний обсяг пропозиції окремих видів сільськогосподарської продукції в межах регіону. Виходячи із зазначеного, дана категорія сільгоспвиробників включає досить широке коло виробничих одиниць, що обумовлює необхідність їх класифікації.

Використавши в якості базового класифікаційного критерію рівень товарності продукції селянських домогосподарств, ми розподіляємо їх на наступні групи.

1. Споживчі (рівень товарності до 15%). Продукція виробляється у мінімальній кількості, заможні родини, особи, що не мають змоги займатися с.-г. виробництвом або маргінальні елементи. Члени господарства мають постійне джерело доходів, однак є потреба у забезпеченні власною сільськогосподарською продукцією. Здебільшого до цієї категорії відносяться малозабезпечені верстви населення, пенсіонери, що мають незначні земельні ділянки.

2. Змішані (рівень товарності від 15 до 50%). Являє собою перехідну форму між споживчим та товарним господарством. Продукція виробляється як для самозабезпечення, так і для подальшої реалізації.

3. Товарні (рівень товарності перевищує 50%). Продукція спрямовується переважно для подальшої реалізації, що обумовлює специфіку можливого галузевого на-

прямку (соняшник, пшениця, баштанні культури, садівництво). Представниками є сімейні, приватні та індивідуальні господарства, які не мають статусу юридичної особи.

Слід зазначити, що дефініція «експортний потенціал» має декілька тлумачень, обумовлених характером наукових підходів та специфікою об'єкту дослідження, масштабом діяльності, галузевим напрямком та ін. Поняття «потенціал» трактується як сукупність можливостей, наявних сил, запасів та засобів, що можуть бути використані [5]

О.В. Черниш та А.Д. Пирожкова виділяють наступні наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал»:

1. Системно-структурний. Експортний потенціал розглядається як складова економічного потенціалу підприємства.

2. Ресурсний. Експортний потенціал являє собою сукупність ресурсів, які підприємство здатне використовувати для виробництва експортної продукції.

3. Функціональний. Експортний потенціал розглядається як спосіб реалізації функції підприємства насичення іноземного ринку.

4. Компаративний. Експортний потенціал являє собою сукупність можливостей підприємства створювати продукцію, що має порівняльні переваги відносно інших аналогічних товарів та послуг [6].

На думку Л.Т. Гораль та В.І. Шийко, наявність експортного потенціалу спостерігається як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і в масштабі регіону та національної економіки, що обумовлюється взаємопов'язаністю розвитку підприємств, галузей та економіки країни в цілому, так і взаємопов'язаності експорту продукції та рівня експортного потенціалу [2].

Даний висновок дозволяє стверджувати про наявність експортного потенціалу у селянських домогосподарств, особливо в тій частині, яка постійно здійснює свою діяльність на товарних засадах, але на даний момент поки що позбавлена можливості реалізувати власну продукцію на експорт. Таким чином, ми бачимо, що дефініція «експортний потенціал», з одного боку, має інтегруючий характер, поєднуючи

в собі окремі властивості суб'єкту господарювання, пов'язані з умінням успішно здійснювати конкурентоспроможну підприємницьку діяльність. При цьому експортний вектор розвитку передбачає необхідність відповідності умов та результатів виробничої діяльності існуючим нормам та стандартам.

Однією з головних проблем, що стають на заваді експортоорієнтованого розвитку селянських домогосподарств, є низький рівень їх консолідації, намагання переважної більшості селян самостійно вирішувати власні організаційно-економічні питання, пов'язані з техніко-технологічним забезпеченням, а також налагодженням стабільної реалізації вирощеної продукції в умовах конкурентоспроможності. Діалектичний характер даного питання полягає в тому, що вирішувати його самотужки для селянського домогосподарства можливо лише шляхом своєї трансформації і набуття статусу юридичної особи (приватний підприємець або фермер).

В умовах збереження свого статусу, як неофіційного підприємця (який не сплачує відповідні податки), умовою конкурентоспроможного розвитку є створення міжгосподарських об'єднань формального чи неформального типу, в межах яких за рахунок налагодження взаємовигідної співпраці можливою є оптимізація використання трудових та земельних ресурсів та формування системи організаційно-економічних відносин, спрямованих на усунення збутової проблеми для суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва.

Специфіка забезпечення ефективного використання експортного потенціалу селянських домогосподарств значною мірою обумовлюється подвійною природою даного сегменту аграрного виробництва, необхідністю врахування соціальних аспектів життєдіяльності селянської родини як форми та способу забезпечення матеріальних та духовних потреб осіб, що її формують. При цьому необхідно відмітити, що процес самовдосконалення, який є невід'ємною складовою розвитку селянської родини як соціально-економічної одиниці, в свою чергу, має властивість впливати на

окремі елементи експортного потенціалу, зокрема кадрове забезпечення. Важливою складовою успішної реалізації експортного потенціалу малих форм аграрного виробництва, особливо таких, які використовують виключно власні трудові та земельні ресурси, є також наявність відповідного організаційного забезпечення, обумовленого неможливістю самостійного виходу на зовнішній ринок.

Таким чином, функціонування селянських домогосподарств відбувається одночасно в двох аспектах: соціальному, який передбачає забезпечення задоволення потреб членів родини, та економічному, що обумовлює необхідність повного відшкодування затрачених ресурсів. Беручи до уваги специфіку здійснення економічної діяльності в селянських домогосподарствах, особливо в господарствах споживчо-

товарної та споживчої груп, доцільно, на нашу думку, використовувати поняття «внутрішній експорт» та «зовнішній експорт»[рис.1].

Функціонування переважної більшості виробників даного типу обмежене регіоном проживання селянської родини, а обраний напрям виробничої діяльності обумовлюється особистими потребами (споживчі господарства) та наявністю і активністю місцевих логістичних центрів (споживчо-товарні та товарні господарства). Аналізуючи стан та перспективи діяльності зазначених груп аграріїв, доцільно в даному аспекті застосовувати термін «внутрішній експорт», маючи на увазі спроможність (або відсутність) конкретного господарства до реалізації виробленої продукції, товарів та послуг на загальнонаціональному рівні.

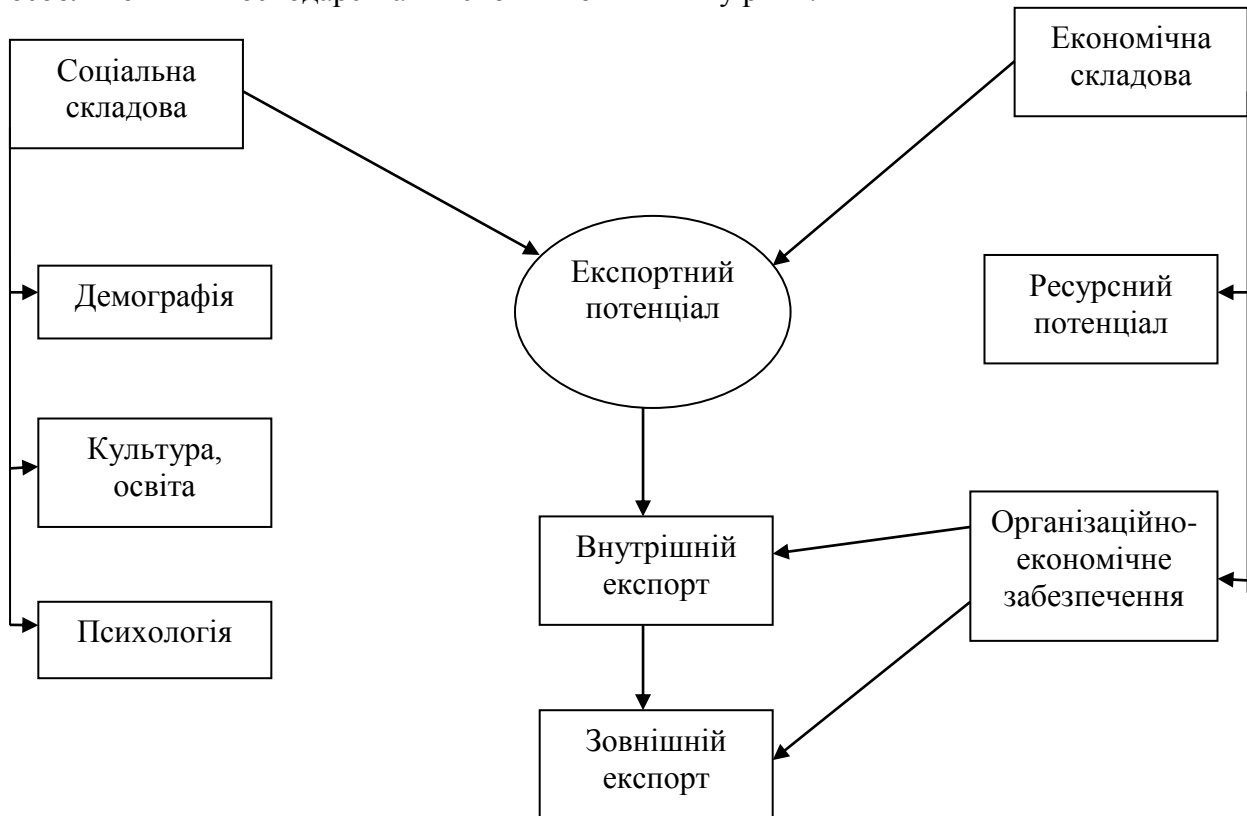

Рис. 1. Складові експортного потенціалу селянських домогосподарств*
Джерело: *Авторська розробка

Внутрішній експорт здійснюють переважно господарства товарної групи, оскільки вони мають можливість максимально сконцентрувати власний ресурсний потенціал на веденні самостійної виробничо-господарської діяльності. Більшість таких

схем передбачає виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції (переважно в галузі рослинництва), районованих у конкретному регіоні, що дозволяє отримувати максимальний ефект від затрат матеріально-технічних, трудових, фінансо-

вих та земельних ресурсів. У подальшому селянин здійснює реалізацію продукції кінцевому споживачу на оптових та дрібно-оптових ринках інших областей, отримуючи вигоду у вигляді переважно диференційної ренти I (сприятливі природно-кліматичні умови). Практичним прикладом даної ситуації в масштабі вітчизняного аграрного виробництва є діяльність представників дрібнотоварного сектору в галузях садівництва та картоплярства, де активність сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств практично не спостерігається.

У першому випадку аграрії Сумської й Полтавської областей за рахунок сприятливих природно-кліматичних умов отримують можливість одержувати значно вищі урожаї, ніж селяни господарств зон Степу та Лісостепу, особливо враховуючи практичну ліквідацію централізованої системи зрошення сільськогосподарських земель та зміни температурного режиму у згаданих регіонах. Як результат, продукція, що імпортується із зазначених областей, є значно дешевшою (хоча і дещо поступається харчовими якостями) та користується стабільним попитом. У галузі садівництва селяни Степової зони взагалі не відчувають конкурентного тиску з боку господарств інших областей на ринку черешні, персику тощо, конкуруючи лише між собою на місцевих ринках у боротьбі за перекупників. У цьому аспекті здійснення внутрішнього експорту дозволяє селянським домогосподарствам ефективно функціонувати у відповідності до принципів товарного виробництва, уникаючи юридичного оформлення.

Таким чином, селянські домогосподарства товарної групи в сучасних умовах спроможні самостійно функціонувати в режимі внутрішнього експорту, задовольняючи продовольчі потреби споживачів інших регіонів. У цьому аспекті питання стимулювання зовнішньо орієнтованого експортного вектору розвитку для даних представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва, на нашу думку, є особливо актуальними, оскільки дозволяють вирішувати декілька питань:

1. Підвищення рівня добробуту осіб,

зайнятих в аграрному бізнесі, заснованому на сімейній формі господарювання, що, в свою чергу, сприятиме зростанню привабливості даної галузі серед економічно активних груп населення, а також прискорить процес еволюційної трансформації споживчих, споживчо-товарних та товарних господарств.

2. Необхідність ведення економічної діяльності на принципах конкурентоспроможності у відповідності до вимог євро-стандартів вимагатимуть від вітчизняних аграріїв не тільки належного техніко-технологічного забезпечення виробничого процесу, а й відповідних професійних компетенцій у сфері міжгосподарського будівництва, об'єктивної оцінки ефективності витрачених ресурсів, як майнових, фінансових, так і трудових.

3. Остання обставина передбачає наявність активної співпраці аграріїв з представниками науково-навчальних центрів, а також інтеграцію результатів наукових досліджень в соціально-економічні процеси на рівні місцевих громад, що, в свою чергу сприятиме зростанню їх підтримки з боку регіональних державних інститутів.

Виходячи з наведеного, селянські домогосподарства мають реальні можливості для самостійного виходу на світовий ринок сільськогосподарської продукції шляхом формування стабільно функціонуючих міжгосподарських утворень кооперативно-корпоративного типів. Водночас обов'язковою умовою забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських домогосподарств є наявність чіткої та виваженої системи заходів з боку державних інститутів, спрямованих на адаптацію представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва до відповідних вимог ведення економічної діяльності.

Висновки. У статті розглянуто теоретичні засади розвитку експортного потенціалу селянських домогосподарств. Автори дослідили наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал». Висвітлено сучасний стан та сучасні особливості розвитку селянських домогосподарств. Обґрунтовано необхідність оптимізації теоретичного та методичного забезпечення системи оцінки експортного потенціалу

суб'єктів малого аграрного виробництва. Запропоновано використання термінів «внутрішній експорт» та «зовнішній експорт». У статті обґрунтована необхідність

системного підходу до розвитку селянських домогосподарств у напрямку їх орієнтації на внутрішній та зовнішній експорт.

Список літератури:

1. Ганза І.В. Експортний потенціал вітчизняних підприємств АПК в дискурсі інтеграції до європейського ринку /І.В. Ганза <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/24.pdf>
2. Гораль Л.Т., Шийко В.І. Удосконалення системи оцінювання експортного потенціалу газотранспортного підприємства / Л.Т. Гораль, В.І. Шийко // Економічний аналіз. - 2014. - Т. 18(2). - С. 118-126
3. Зубрицький А.І. Експортний потенціал України у контексті порівняльних переваг /А.І. Зубрицький//економіка і прогнозування. – 2015. – С.140-154.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
5. Потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал>
6. Черниш О.В., Пирожкова А.Д. Умови та фактори формування експортного потенціалу підприємства /О.В. Черниш, А.Д. Пирожкова//Вісник ЖДТУ.Серія: Економічні науки. – 2015. - С.162-165.
7. Чіпко Т.М. Експортний потенціал АПК України у вирішенні світової продовольчої кризи/ Т.М. Чіпко // Геополітика и екогеодинамика регионів. – 2014. – С.825-832.
8. Шестакова О.А. Методичні аспекти оцінювання експортного потенціалу підприємства/О.А. Шестакова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - №7(981). – С.170-178.
9. European social statistics – 2013 edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FP-13-001/EN/KS-FP-13-001-EN.PDF
10. Michaelly M. Exports and growth: an empirical investigation / M. Michaelly // Journal of Development Economics. – 2003. – № 4 – p. 49-53.

References:

1. Ganza, I.V. Eksportniy potentslal vltchiznyanih pldpriEmstv APK v diskursl IntegratslYi do Evropeyskogo rinku [online], retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/24.pdf> [in Ukrainian].
2. Goral L.T., Shiyko V.I. (2014) Udoskonalennya sistemi otslnyuvannya eksportnogo potentslalu gazotransportnogo pldpriEmstva *Ekonomlchniy anallz*, Vol. 18(2), P. 118-126 [in Ukrainian].
3. Zubritskiy, A.I. (2015) Eksportniy potentslal UkraYini u kontekstl porlvnyalnih perevav. *Ekonomika I prognozuvannya*, P.140-154 [in Ukrainian].
4. S. V. Mocherniy (vldp. red.) ta In. (2000) *Ekonomlchna entsiklopediya: U troh tomah. K.: Vidavnichiy tsentr "Akademlya"*, Vol.1, 864 p. [in Ukrainian].
5. Potentslal [Online], Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Potentslal> [in Ukrainian].
6. Chernish O.V., Pirozhkova A.D. (2015) Umovi ta faktori formuvannya eksportnogo potentslalu pldpriemstva *Visnik ZhDTU.Serlya: EKonmlchnl nauki*. p. 162-165 [in Ukrainian].
7. Chlpko, T.M. (2014) Eksportniy potentslal APK UkraYini u virlshennl svltovoYi prodovolchoYi krizi. *Geopolitika i ekogeodinamika regionov*, P. 825-832 [in Ukrainian].
8. Shestakova, O.A. (2013) Metodichnl aspekti otslnyuvannya eksportnogo potentslalu pldpriEmstva. *Visnik NTU «HPI». Serlya: Aktualnl problemi upravlnnnya ta flnansovo-gospodarskoYi dlyalnostl pldpriEmstva*. – Harklv: NTU «HPI», № 7(981), P.170-178 [in Ukrainian].
9. European social statistics – 2013 edition [Online], Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FP-13-001/EN/KS-FP-13-001-EN.PDF [in English].
10. Michaelly, M. (2003) Exports and growth: an empirical investigation. *Journal of Development Economics*, № 4, p. 49-53 [in English].